

B Í R Á L Ó I V É L E M É N Y

ANTAL TAMÁS: „*A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története (1867–1944/45)*”
című MTA-doktori értekezéséről

„Mint államerény az igazságosság győz a többi erényen. [...] Ha mind a maga munkáját végzi, igazságossá teszi az államot.”
PLATÓN: *Az állam* (IV, 10–11; ford.: Jánosy István)

Antal Tamás, az SZTE ÁJK Európai Jogtörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára MTA doktori értekezéseként benyújtott, publikált monográfiája hivatalos bírálatának folyamatába mint *pótbíró* léptem be 2025. június 3-án. Bírálati véleményemet – az MTA Doktori Szabályzat 37. § (2) bekezdése és az MTA Doktori Tanács Eljárási Szabályzata és Ügyrendje 12. § (6) bekezdése alapján irányadó határidő-számítási szabályok szerinti – megfelelő határidőben az alábbiak szerint terjesztem elő.

I. A kutatási téma

Az MTA doktori értekezésént benyújtott könyv szerzője az igazságügy magyar kormányzati „főhatósága” polgári korszakbeli történetének feldolgozását tűzte zászlajára.

1. *Jelentősége.* Hazánk az „elsők” dolgában a legmagasabb mércét állította az utókor elé: a strukturálisan a helytartótanács és a kancellária reminiscenciájaként megalakult, sajnálatosan kérészéletűnek bizonyult, ún. igazságügyi főosztály első vezetője *Deák Ferenc* (1803–1876; hivatalban: 1848. III. 23. – 1848. IX. 11.) volt, akiről emberi, politikusi és jogtudori nagyságával méltán kiérdemelt, közismert ékítőjelzői mellett azt is joggal állapíthatta meg a korabeli és érezheti a mai közvélemény, hogy „megtestesülése az igazságnak”,¹ s hogy „nem a jogi csűrös-csavarás állami főhatósága, hanem az igazság ügyének minisztere”.²

A miniszter 1848. május 5-én Budán kelt rendelete szerint „az igazságügyi miniszter felügyel az egész polgári [...] büntető törvénykezésre, börtönökre, közbírák s esküdt-székekre, az ügyvédi kar viszonyaira s hiteleshelyekre. [...] köréhez tartozik [...] az igazság gyors és rendes kiszolgáltatására felügyelni. [...] csődületi határnapokat, kötelezvényeknek, váltóknak s más okiratoknak megsemmisítését hirdetteti ki, [...] ügyel fel a honpolgároknak idegenekkel jogviszonyait tárgyzó ügyekre. [...] A politikai bíraskodást [...] a törvény tovább rendelkezéséig [...] gyakorolja. [...] készíteni a büntető s polgári ítélő székeknak, a törvénykezési eljárásnak, s az ügyvédi karnak rendezését illető törvényjavaslatokat és a büntető, polgári s bányai törvénykönyvek javaslatát.”³

A magyar történelem következő évszázada (1848–1945) alapján aligha vitatható, hogy a Deák által lényegében időtálló módon körvonalazott hatáskörű igazságügyminisztérium szerepe a jogalkotás és a jogalkalmazás (közigazgatás) szakmai-politikai „öréként” – mind a bé-

¹ A krónikák szerint a már miniszterként Pestre érkező Deák Ferencet „Született Deák, van ismét igazság!” feliratú transzparensekkel fogadták. Tóth Lőrinc (1814–1903), az első miniszter elnöki titkára, később akadémikus, kúriai tanácselnök fent idézett, patetikus szavai sem lehettek túlzók. Részl. ld. DOBSZAY TAMÁS: *Deák Ferenc és az igazságügyi minisztérium szervezése*, in: MOLNÁR ANDRÁS (szerk.): *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. [=Zalai Gyűjtemény, 43. kötet] Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 1998. (alább: MOLNÁR 1998) 93–127, 94. o. 4. l.j.

² BALOGH ELEMÉR: *Deák Ferenc és az anyagi büntetőjog kodifikációja*, in: MOLNÁR 1998, 129–157, 157.

³ MOLNÁR ANDRÁS: *Deák Ferenc igazságügyi miniszteri irataiból*, in: MOLNÁR 1998, 223–315, 247–249.

keidők joga, mind az átmeneti és a válságjogok⁴ tekintetében – alapvető jelentőségű. Ezért intézménytörténetének – a köztörténet, a gazdaság-, társadalom- és politikatörténet összefüggéseibe beágyazott – feltárása és értelmezése nem kevesebb, mint *nemzeti érdek*.

2. *Szükségessége*. A kir. m. Pázmány Péter Tud. Egy. Közigazgatási Tanszékének egykori vezetője, *Mártonffy Károly* (1890–1979) 1946 augusztusában a következő levelet intézte *Ries István* (1885–1950) igazságügy-miniszterhez (1945–50): „Teljesen nélkülözzük [...] központi főhatóságainknak, a minisztériumoknak történetét. Pedig sem a közigazgatási jog, sem a közszolgálati jog rendszeres előadása nem mellőzheti hallgatással a[zt]. [...] tisztelettel kérem Miniszter Urat, hogy [...] a vezetése alatt álló Minisztérium történetét megíratni méltóztassék. [...] A minisztériumnak ez a belső története csak a kebelbeli irattárak anyagából írható meg [...]. Alig két év múlva ünnepli Magyarország az 1848-as mozgalmak centenáriumát. [...] A diadalívnak maradandó köve lenne, ha a Miniszter Úr vezetése alatt álló Minisztérium története Deák Ferenc első magyar igazságügy-miniszterünktől napjainkig megíratnék.”⁵

Egy hónap múlva a miniszter megbízta – a később kivételes nemzetközi karriert befutott – *Zajtay Imre* (1912–1983) tanácsost, hogy írja meg a minisztérium teljes történetét. Az ekkoriban még terjedelmes archívumról Zajtay a következő jelentést tette: „A vonatkozó levéltári anyag eddig kiértékelve és közzétéve, de még feltárva sem lett”.⁶ A minisztérium történetének feltárásához fűződő érdeket azonban visszafordíthatatlan sérelem érte: az 1956. évi szabadságharc során a Magyar Országos Levéltárat ért találatok miatti tűzben az ott őrzött iratok egy része, így – a *Kardos-féle* 1989. évi állapotot tükröző repertórium⁷ alapján – a m. kir. Igazságügyminisztérium archívumának java is megsemmisült.

3. *Célja*. A szerző művének főcélja a történelmi hiánypótlás megkísérlése a levéltári bűvárlat eszközével avégből, hogy „ne csak új tények váljanak megismerhetővé, hanem általuk megalapozott következtetések legyenek levonhatók az igazságügyi szaktárcának [...] az alkotmányos közjogi keretek között elfoglalt helyéről és kifejtett igazgatási, jogpolitikai tevékenységéről, valamint a polgári kori parlamentarizmussal és jogállamisággal fennálló – nemegyszer ellentmondásos – viszonyáról. Ugyanakkor [...] számos kérdést mellőzni vagy nyitva hagyni kénytelen. Inkább része, mint teljessége annak a kutatómunkának, amellyel a magyar igazságügyi kormányzat históriája a jövőben megismerhetővé válik.”⁸

Így válik érthetővé a bírálat mottójául választott, csodálatos egyszerűséggel örökérvényűt kimondó platóni idézet: a legfőbb erény az igazságosság, melynek alapja – az egyén esetében az, ha mindenkinek megadja a neki járó (I. 6–7; I, 9;) – az állam tekintetében az, ha mindenki a maga munkáját elvégzi (IV, 10–11). Az első igazságügyminiszter, Deák Ferenc szoborszerű, tiszta történelmi alakja ennek az elvnek megtestesülése. Hogy az utókor – akár az államélet, akár az egyén vonatkozásában – mennyiben tézise vagy éppen antitézise ennek az ideának, csak annyiban tiszttem megítélni, amennyiben arra Antal Tamásnak a polgári korszak igazságügyminisztériuma történetét a megtizedelt források bűvárlatával feltárni kénytelen műve bírálójaként felhatalmazást kaptam.

⁴ Ezek dogmatikai, letisztult megkülönböztetésére (a magánjog vonatkozásában) ld. ALMÁSI ANTAL: *A háború hatása a magánjogra*. Budapest: Franklin, 1917, valamint NIZSALOVSKY ENDRE: *A kötelmi jog átalakulása. Jogtudományi Közlöny* 4. évf. 5–6. sz. (1949) 106–110.

⁵ Ld. Az Igazságügyminisztérium története tervezett megírásával kapcsolatos eddigi munkák anyaga. Kézirat. (Megőrzés céljából bekötéshez rendezve 1965. III. 1-én.) Budapest, IM, 1965. [Kp. Könyvtár 4441/65. sz.] 8. o. Idézi: RÉVÉSZ BÉLA: *Az igazság ügye és az állampárt. Az igazságügy politikai környezetének változásai Magyarországon 1944–1989*. [A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára, 95] Szeged: Iurisperitus, 2022. 16.

⁶ Forrás: uott. Idézi RÉVÉSZ 2022, 15.

⁷ KARDOS KÁLMÁN: *Az igazságügyminisztériumi levéltár. Repertórium*. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 1993. [=Levéltári leltárak, 89. kötet (Magyar Országos Levéltár)]

⁸ ANTAL TAMÁS, értekezés, 8.

II. Az értekezés

1. *Szerkezet, tartalom.* A szerző „*A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története (1867–1944/45)*” című, „A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára” c. sorozat 94. köteteként publikált (Szeged: Jurisperitus, 2022), MTA-doktori értekezésként benyújtott monográfiája a bevezetés (7–8)⁹ és az összegzés (175–179) között három fejezetre tagolt: a *szervezetet* bemutató fejezetet (9–50) a minisztérium *jogalkotási* tevékenységét áttekintő fejezet (51–72) követi, amely után a könyv érdemi része a minisztérium *közigazgatási* tevékenységéből válogató fejezettel (73–174) zárul. Az összegzést követően a kötet angol nyelvű összefoglalót (181–184), rövidítésjegyzéket (185), irodalomjegyzéket (187–202), a minisztereket felsoroló függelék (203–204) és személynévmutatót (205–212) tartalmaz.

Az I., a minisztériumi szervezet vizsgálatát célul tűző fejezetben a szerző a kettős (kétszeri) megalakulás folyamatának rövid összefoglalása (9–13) mellett a belső szervezet és hatáskörelosztás kérdéseit három korszakra (19. sz., „forradalmak kora”, Horthy-korszak) tagoltan vizsgálja (13–28), majd a szervezet-elemzés körében vizsgálódásait a jelentősebb miniszterek – akiket a szerző a jogtudós (29–33) és a politikus (33–37) miniszterek 7–7 fős csoportjára oszt – rövid pályavázlatainak közlésével folytatja, s végül a hangsúlyt a miniszter jogállása és felelőssége (37–42), az igazgatási személyzet (42–45), illetve a szakminisztérium kormányhoz (minisztertanácshoz) való viszonya (46–50) bemutatására helyezi.

A II. fejezetben a szerző a minisztérium *jogalkotási* (kodifikációt összehangoló) tevékenységét három alfejezetben tekinti át: az igazságügy szervezeti szabályozása (51–59) mellett a büntető (60–66) és polgári (66–72) jogi kodifikációt vázolja az anyagi és alaki jog terén.

A III. – tematikusan leggazdagabb, terjedelemre legbővebb – fejezetben a szerző a minisztérium *közigazgatási* tevékenységéről ad áttekintő képet: a történelmi háttér vázlatát (73–75) a következő témakörök áttekintése követi: az igazságügyi beruházások (75–79), a törvénykezés személyi ügyei (79–84), az igazságügynek a külüggyel folytatott, anti-anarchista együttműködése (84–86), a törvénykezés hadiállapotú igazgatása (87–95), a tanácsköztársaság alatti „cselekmények” (95–104), a király jogállása (104–112), a békekötési időszakban a más minisztériumokkal való együttműködés (112–121), Károlyi Mihály vagyonekhozjárati ügye (121–123), a magyarság és a nemzetiségek védelme (123–132), a fegyelmi és kegyelmi jog, valamint a legfelsőbb elhatározások gyakorlása (133–142), a Horthy-korszak második felében a bírósági szervezet és az ügyvédség igazságügyi felügyelete (142–150), a világháborús rendelkezések revíziója (150–156), a minisztérium 1939. évi tevékenysége (156–160), a világháborút megelőző katonai büntetőjog (160–163), az államvédelmi ügyész(ség) (163–167), a jogszerűtlen árdragítások elleni küzdelem (167–169), s végül a II. világháború (169–174).

2. *Metrikus adatok.* Az MTA doktori értekezésként benyújtott könyv metrikus adatai a következők. A 216 oldalas monográfia érdemi, a bevezetéstől az összegzésig (7–179) tartó részei 172 oldalt tesznek ki hozzávetőlegesen 15,5 szerzői ív terjedelemben.

A könyv 661 db, szakirodalmi, levéltári és egyéb hivatkozásokat tartalmazó lábjegyzetet tartalmaz; a magyarázó, részletező lábjegyzetek aránya a referáló apparátushoz képest kb. 1:2. A bibliográfia 270 db szerzői művet foglal magába (ebből 14db az önhivatkozás), amelyből a külföldi szerzők – angol és német nyelvű – műveinek részaránya kb. 9% (23 db).

A kötetnek 260 db lábjegyzete hivatkozik a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának (MNL OL) K577–578. sz. állományában, ill. az MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltárának (CSML) a jogszolgáltatás területi szerveinek iratait tartalmazó, VII. sz. fondfőcsoportjában fellelhető iratokra, összesen hozzávetőleg legfeljebb félezer iratra (becslés). A kötet záró névmutató mintegy 600 nevet tartalmaz (ugyancsak becslés).

⁹ Az alábbiakban a kötet oldalszámaira ebben a formában utalok.

III. Kritikai észrevételek

1. *Módszertan.* A bíráló helyzete az értekezésént benyújtott könyv értékelésével kapcsolatban kettős: könnyű, mert a kutatási téma *desideratum*-volta vitathatatlan, hiszen annak átfogó, ugyanakkor a részletekre is kiterjedő és egyúttal kontextualizáló feldolgozása már-már nemzeti érdek; s ugyanakkor nehéz, mert alig lehet pontosan megmérni azt, hogy a munka *esetleges hiányosságai* mennyiben tudhatók be a szerzőn kívül álló okoknak, s mi az, ami azok közül a szerzőn múlt. Mondani sem kell, hogy az, hogy az iratanyag 1956-ig feldolgozatlanul maradt, s így a közvetlen források java pótolhatatlanná lett, kisebb része pedig csak a *közvetett* forrásfeldolgozás fáradságos munkájával vált – nehezen ellenőrizhető módon – pótolhatóvá, nyilvánvalóan nem a szerzőnek felróható. Ezt az *adott helyzetet* kell a szerző munkájának értékelésekor *mindenkor* szem előtt tartani. A szerző felelőssége ilyen körülmények között különösen finom mérlegen értékelendő. E mérlegelés *sarokpontjait* a magam részéről a következőkben látom azzal, hogy először az *eszközök* felhasználásának, azaz a források kutatásának módját [ld. alább a) alpont], majd a mű *célját* [ld. b) alpont] kell figyelembe venni.

a) A mű *eszköztára, módszertana* körében szükséges *előzetesen* rögzíteni, hogy a történetírás modern tudományosság szintjét elérő, célját és előfeltevéseit tekintve mégis igen változékony módszertanainak szellemtörténetében körvonalazódó – csak az elmúlt száz év angol-szász és európai,¹⁰ illetve hazai¹¹ historiográfiai „iskoláit” tekintve is sokszínű – irányzatok közül melyikhez kíván csatlakozni. Ennek nem az általános (általában üres) manifesztum, avagy deklaráció szintjén kell megjelennie, hanem *konkrétan* a vizsgált tárgyhoz és időszakhoz, továbbá ezek speciális *forrástani* háttéréhez és a számos lehetséges kontextus közül a releváns összefüggésrendszer meghatározó *tematikus* kerethez képest adekvát módon.

(a) A szerző az igazságügyminisztérium 1867–1945 közötti történetét nyilvánvalóan kénytelen a sajnálatos forrástani háttérhez kötni (7, 176). Ugyanakkor, bár megemlíti a *közvetett* források felhasználásának szükségességét (7), nem rögzíti sem előzetesen, sem utólag, hogy mely vonatkozásban és milyen célok érdekében kívánna élni, illetve élt ténylegesen e módszerrel. Annyit jegyez meg csupán (176), hogy a *bírósági szervezettörténeti* kutatásai alapján feltárt tények és adatok voltak segítségére a minisztériumi forráshézagok kitöltésében.

Sem előzetesen, sem utólag nem ad felvilágosítást arra nézve, hogy az MNL OL meglévő töredékes iratanyaga (és a CSML szerző által felhasznált VII. fondja) milyen tematikus, időbeli rendben áll rendelkezésre, s hogy azokból mely módszerek alapján és mely célok érdekében válogatott. Ez azért alapvetően fontos, mert a bevezetőben a szerző azt rögzíti, hogy a „kutatható dokumentumok a K577. és K578. számú állományokban található”, s hogy a minisztérium „csaknem teljes archívuma odaveszett: az 1120 iratfolyóméter [ifm] 61,88-ra apadt” (7). Indokolt volt ezért a *rendelkezésemre álló* források alapján utánanézni, hogy a *szerző által tárgyalt korszakban és témakörökben* mely állományok lehetnek kutathatók.

A szerző által nem hivatkozott, Kardos-féle – a Párttörténeti Intézet általi visszaszolgáltatások utáni, 1989. évi állapotot rögzítő – repertórium alapján a minisztérium MOL „K” szekciójában meglévő, kormányzati, bírósági és ügyészségi, ill. a kincstár képviselőjére vonatkozó iratai összesen 49 fondban és kerekítve 518 ifm terjedelemben állnak rendelkezésre. Ezek közül a szerző által vizsgált K578. sz. állomány (elnöki bizalmas iratok) 14,55 ifm, a K577. sz. (elnöki iratok) pedig 87,93 ifm, vagyis összesen 102,5 ifm,¹² mely a szerző szerint csak

¹⁰ ERNST BREISACH: *Historiography*. 3rd ed. Chicago: Univ. Press, 2007. 268–430.

¹¹ Legújában ERŐS VILMOS: From Gleichschaltung to Reprofessionalization, and After (Until “Public History”): Hungarian Historical Writing After 1945. *Storia della Storiografia* 85–86. köt. 1–2. sz. (2024) 45–92. Magyarul ROMSICS IGNÁC: A magyar történetírás évszázadai. *Korunk* 22. évf. 5. sz. (2011) 3–15.

¹² KARDOS, 5, 6, 11, 15.

61,88 ifm, ennek a különbségnek az okát nem ismerem. A szerző által *kutatott két állomány alapján kialakított témakörökhöz kapcsolódóan* – legalábbis a Kardos által 1993-ban publikált adatok szerint – az alábbi, robusztus állományok jöhetnek volna még esetlegesen szóba a kutatás során (*mellőzésükre nem találtam indokot a kötetben*):

- A K579. sz. állomány általános iratainak (242,66 ifm) tárgya: a bíróságok, ügyészségek büntetőintézetek szervezése, felállítása, központi igazgatása és felügyelete; jogi véleményadások; törvényelőkészítés; büntető és polgári törvénykezés körül felmerült panaszok, kérelmek, jelentések és utasítások; kegyelmi kérelmek véleményezése; nemzetiség, osztály és társadalom elleni izgatás, sajtóperek; főügyési jelentések, vélemények, vádemelések; nemzetközi jogsegélyügyek.¹³
- A K800. sz. állomány (0,3 ifm) a nyilas-korszakban (1944. dec – 1945. márc.) Szombathelyi Tvsz. épületébe költöztetett igazságügyminisztériumának iratait tartalmazza, egyenkénti átnézéssel kutathatók az 1945. évi elnöki és általános iratok.¹⁴
- A K631. sz. állományban (16,6 ifm) a képesítések ügyében eljáró „egységes bírói-ügyvédi vizsgáló [=vizsgáztató] bizottság” iratait tartalmazza,¹⁵ s mivel a szerző több helyütt érinti a bírák és ügyvédek jogállását, felelősségét stb., kisebb részben felmerülhet ezeknek az iratoknak is a jelentősége.
- A fennmaradó, mintegy 200 ifm-nyi állományban található *bíróági, ügyészségi és a kincstár képviseletével kapcsolatos* iratok közül a szerző által vizsgált korszak és kutatott témakörök tekintetében még az alábbiak jöhetnek szóba:
 - a Kúria mint fegyelmi hatóság iratai közül a kisebb fegyelmi tanács (K625. sz. áll.; 3,4 ifm), ill. a nagyobb fegyelmi tanács (K626. sz. áll.; 0,05 ifm) iratai;
 - az egyesített Kúria általános iratai (K583. sz. áll.) – peres iratok – közül a „*zsídótörvény kijátszása*” (a 45, 112, 182. és 235. sz. csomókban a 64. tétel)¹⁶ tárgyú iratok; az „*árdrágítás*” (a 49, 115, 186. és 238. sz. csomókban a 73. tétel)¹⁷ tárgyú iratok és „*az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló ügyek*” iratai (az 1, 3, 4, 6, 7, 10, 12, 13, 70, 131, 252. sz. csomókban a 97. tétel)¹⁸ annyiban, amennyiben azok esetlegesen érinthetik a szerző által vizsgált témakörökben a kormányzat és a legfőbb bírói szerv működése közötti esetleges diszkrepanciákat, amelyekre a kormány és az IM, illetve az IM és a bíróságok, ügyészségek kontextusában több helyütt a szerző is utal;
 - a kir. és orsz. legfőbb fegyelmi bíróság iratai (K619. sz. áll.; 0,4 ifm).

A fent idézetteken túl a levéltári forrásfelhasználás körében csupán arra utal a szerző, hogy a rendelkezésre álló iratok zömmel törzskönyvek, szálandkénti iratok és jegyzőkönyvek, melyek heterogén anyagából az „utóbbiak”-at (?) egyenként áttanulmányozta (7; Tézisek, 3). Ezen kívül általánosságban hivatkozik a terjedelmi korlátokra mint a munkát korlátozó, vagy akár *rendező* (?) elvre, és kissé homályosan utal egy bizonyos „*konceptciós rendszer*”-re (175–176; Tézisek, 5).

(β) A forráshiány miatt *kronologikus* alapon hiánytalanul *nem* feldolgozható intézménytörténet „*konceptciós rendszere*” körében okfejtése csupán arra terjed ki, hogy rögzíti, a forrásfeltárás célja a „*témájukban hasonló*”, „*összefüggésbe hozható*”, „*közigazgatás-történetileg releváns*” iratok kiemelése és egymás mellé helyezése volt (175; Tézisek 5). A „*hasonlóság*”, az „*összefüggés*” és a „*relevancia*” körében a szerző ennél pontosabb, a kutatást *a priori* meghatározó momentumokat, jellemzőket nem nevez meg. Ezekre csupán *a posteriori* és csak a

¹³ KARDOS, 23.

¹⁴ KARDOS, 98–99.

¹⁵ KARDOS, 103–104.

¹⁶ KARDOS, 125, 132, 135, 137, 140.

¹⁷ KARDOS, 125, 132, 135, 138, 140.

¹⁸ KARDOS, 126, 128–130, 133, 135, 141.

minisztérium *közigazgatási* (III. fejezet) tevékenységét áttekintő rész, valamint az összegzés elolvasása után vonhat le következtetést az olvasó. Ezzel azonban a szerző nem küszöböli ki a forráshiátusok által meghatározott *esetlegesség* alapproblémáját, amelyet természetesen maga is hangsúlyoz, amikor felteszi a művét tekintve mindent eldöntő kérdést: megírható-e érdemben az igazságügyminisztérium *közigazgatás-története* (!) a rendelkezésre álló forrásanyag alapján (175; Tézisek, 4).

Ez az esetlegesség sajnálatos módon abban is kiviláglik, hogy az olvasó mind az itt megemlített, *nyílt* utalások alapján, mind pedig a mű részletei és belső arányai alapján *közvetett* módon is következtethet arra, hogy *a mű tárgya valójában nem az igazságügyminisztérium története, hanem a minisztérium közigazgatási tevékenységének* – a szerző által is bevallottan *töredékes*, illetőleg pontosan előre nem rögzített koncepció mentén *válogatott* témakörök szerint bemutatott – *története*.

Ezt erősíti, hogy forrástani megjegyzést a szerző egyedül itt rögzít *kifejezetten* (s ezt is csak a tézisfüzetben, nem a monográfiában) „[a] forrásbázis elsősorban [...] levéltári iratokon alapul, a felhasznált szakirodalom alkalmazása így inkább szekunder jellegű [...]” (Tézisek, 4). A mű e voltaképpeni közigazgatás-történeti tárgya abból is egyértelműen következik, hogy a szervezet-történeti (I.) és a jogalkotás-történeti (II.) fejezet, különösen a *miniszteri életrajzok* és a polgári és büntető anyagi és eljárási jogi *kodifikációk* területein kirívó mértékben mozog az *általánosságok* szintjén, holott ezek a területek jó alkalmat adtak volna az alábbiakra.

- Hogy a szerző tudományos igénnyel és elvi éllel megválaszolja azt az *általános történetfilozófiai* kérdést: mennyiben alkalmas az *intézményvezető* szakmai, politikai, esetleg tudományos és privát életpályájának – kellő részletességgel adatolt és kontextualizált – bemutatása magának az *intézménytörténetnek* a megalapozására. Megjegyzem, a kérdést a *jogtudós-vitae* és a *jogtudomány-történet* összefüggésében – a magánjog-tudomány kontinuitásának igazolása terén – *Vékás Lajos* tudománytörténeti munkájában¹⁹ pozitívan válaszolta meg. Megítélésem szerint a mű esetében ez a kérdés *nem pusztán általános jelentőségű*, hanem *a tézisek körében* is fontos: a szerző *alapvető tézise* szerint ugyanis a minisztérium tevékenységét a kutatott időszakban – a jogalkotás és a főhatósági igazgatás forradalmi és antiszemita évei kivételével – szakmai és aktuálpolitikai munka jellemezte: „előbbiben a historikus folytonosság megőrzése és a jobbítási szándék, az utóbbiban a szükségszerű és vállalható kompromisszumok keresése ismerhető fel” (179; Tézisek, 9). Az *intézmény történetének* utólagos *pozitív és negatív értékítélete* esetében ugyanis egyaránt leszögezendő: ennek az értékítéletnek az az *intézményesült tevékenységsorozat* az alapja, amely a minisztérium *természetéből* adódóan az első számú vezető, a *miniszter szakmai és emberi felelősségvállalása* körébe esik. Így a személyiség életútjának, kapcsolatainak, gondolkodásának jobb megismerése azáltal válik elsőrendű érdeké, hogy alapja lehet a vezető és az intézmény – aktivitása, passzivitása, ellenállása (a miniszter lemondása vagy kollaborációja) – objektív értékelésének. A szerző e körben kifejtett kutatásainak kétségtelenül fontos eredményeit nem itt, hanem az eredményeket összegző, 2. alpontban mutatom be.
- Hogy a szerző adalékokkal szolgáljon a hazai büntető-, magán- és eljárásjog-tudomány története számára, hiszen a *kodifikációtörténet* – a tervezetek, az olvasatok, az előadmányok, a hozzászólások és a társadalmi viták területén – ugyan kiválóan dokumentált, mégis, felmerül az olvasóban, hogy várható-e a MNL vizsgált állományyaiból releváns irat a meglévő ismeretek bővítése körében; a forrástani és módszertani *rögzítésének hiányában* az olvasó itt is csak következtethet az *irathiányra* (?) esetlegesen abból, hogy a

¹⁹ VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*. Budapest: HVG Orac, 2019.

szerző a jogalkotási tevékenységet *per tangentem* áttekintő, II. fejezetben mindössze egyetlen helyen hivatkozik levéltári forrásra (61. o. 183. lj.).

- Hogy a szerző kísérletet tegyen annak *dogmatikai tisztasággal* történő – minden aktuálpolitikai áthallástól ment – rögzítésére, hogy miként határolható el az igazságügymiszter *jogalkotási* és *közigazgatási* tevékenysége a *béke* jogrendje és a *különleges* jogrendek (átmeneti, háborús és válságjoga) esetében; ez a tevékenységi kör a könyvben tisztán *közigazgatási* tevékenységként definiált, holott a III. fejezetben reveláló témának talán a többsége – történelmi tragédiáink miatt – különleges jogrendi érintettséggel is bír (ld. pl. az anti-anarchista külügyi együttműködést, a bírósági igazgatást hadiállapot idején, a tanácsköztársaság hónapjait, a rendeletek revízióját, az államvédelmi ügyész intézményesítését, a katonai büntetőjogot, az árdrágítások elleni harcot stb.).

(γ) Egyebekben kiemelném, hogy a szerző által érintőlegesen rögzített *módszertani credo* inkább – legfeljebb – történetfilozófiai síkon mozog, amikor Wilhelm Dilthey-re (1833–1911), Jürgen Habermas-ra (1929–) és Nánási Lászlóra (1960–2020) hivatkozik. A két német filozófustól – NB! egyikük sem történész: Dilthey teológus, Habermas szociológus – vett idézetek (175; Tézisek, 4) véleményem szerint nem alkalmasak arra, hogy a szóban forgó jogtörténeti kutatás módszertana körében általam érzékelt űrt betöltsék. Azon túl ugyanis, hogy mindkét idézet a *hermeneutika* *szükségszerű szubjektivizmusára* utalva egyfajta *a priori* kiementő védekezésnek tűnik, mely szerint a történettudományi kutatásban elkerülhetetlen a kutatói szubjektivitás, Dilthey „romanticizáló” mondata még meglehetősen semmitmondó is. A hermeneutika lényegéből adódó szubjektivitás *nem a történettudományi kutatás objektív megismerési forrásaira* – s különösen nem a levéltári bűvárlatra – vonatkozik, hanem eredetileg a teológiai és a filozófiai megismerés forrásaira, amelyek *rerum natura* nélkülözik a történettudományoktól megkövetelhető objektivitást.

A tények feltárásának *objektivitása* a forrás *töredékes* volta mellett nyilvánvalóan a *forrás természetétől* (eredete, megjelenési formája, nyelve, jogi vagy irodalmi jellege stb.) függően változó lehet a (jog)történet-tudományban is. Az objektivitás *alacsonyabb* foka és a *szubjektivitás veszélye* inkább a feltárt tények *értelmezése* és *kontextualizációja* körében merül fel, azonban itt sem érheti el a szubjektivitás mértékét, hiszen az – miként a mitikus, illetve a valáson, a politikai ideológián, a populizmuson, a nemzeti romanticizmuson stb. alapuló történetírás²⁰ esetében – *fosztóképző*, mely a történettudományi kutatást a lényegétől fosztja meg.

Ezt a „lényegét” álláspontom szerint a szerző által credója körében felhívott személyek közül – talán ügyézi attitűdje miatt is – Nánási közelíti meg a leginkább, amikor a ténymegismerés és az értelmezés körében az alapos forrásfeltárássra, a történetek hiteles megörökítésére és magyarázatára int (175; Tézisek, 4). Ez a szemlélet azonban nem az újkori történetírás „találmánya”, hiszen a *forrásalapú hitelesség és értelmezési objektivitás* már Hérodotosz (?484–?425) által kívánatosnak tartott (ha gyakorta nem is követett) volt. Míg ugyanis Cicero (106–43) szerint „még történetírás atyjánál is számtalan mese előfordul”,²¹ s „hazugságai és kitalációi leleplezéséhez sok könyvre volna szükség”,²² így Plutarkhosz (?40–?120),²² addig Hérodotosz maga a több helyütt valóban fabuláló *Hisztóriai* (=„Kutatások”) lapjain számos esetben *szükségesnek tartotta* egyrészt hangsúlyozni, hogy csak az utazásai során *személyesen tapasztaltakat* jegyezte fel,²³ másrészt rögzíteni, hogy állításait mely *forrásokra* (pl. a számos felíratra²⁴ vagy éppen a milétoszi *Hekataiosz* munkáira²⁵) alapítja.

²⁰ Ld. BREISACH, *passim*; ROMSICS, *passim*.

²¹ Cic. *de leg.* 1,5: „quamquam et apud Herodotum patrem historiae [...] sunt innumerabiles fabulae”.

²² Plut. *de Herod.* 1: „[...] ἄλλα ψεύσματα καὶ πλάσματα βουλομένοις ἐπεξιέναι πολλῶν ἂν βιβλίων δεήσειεν”.

²³ Művét így kezdi: „Ἡροδότου Ἀλικαρνησσοῦς ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὥς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται [...]” – „A halikarnasszoszi Hérodotosznak kutatásai össze vannak itt gyűjtve, hogy [sem] az emberek cselekedetei idővel feledésbe ne menjenek [...]”. Ford. GERÉB JÓZSEF, in: *Herodotos történeti*

(δ) A módszertan kritikája körében végül hangsúlyozni kell azt a történettudományi (jog-történeti) művek esetében különös súllyal latba eső követelményt, amely a szerző művében nem kellő súllyal revelál, nevezetesen a „*Forschungsstand*”, a tudományos kutatás állásának összefoglaló, de átlátható és egzakt bemutatását, amelyhez képest eredményeit a szerző rögzíteni kívánja: mind a bevezető és az összefoglaló, mind a mű belső, érdemi fejezetei alapján az állapítható meg, hogy a kutatás mű megjelenése előtti állása csak közvetett módon és a szakirodalmat alaposan és naprakészen ismerők által követhető nyomon.

b) A *mű céljait* a szerző a módszertan körében felvetett problémákhoz képest tudatosabban és konkrétabban jelöli ki. Vallott *célkitűzése* (8; Tézisek, 4) ugyanis az volt, hogy a minisztérium működését oly mértékben tárja fel, hogy ezáltal *új tények* váljanak megismerhetővé, és e nóvumok alapján megalapozott *következtetések* legyenek levonhatók az alábbiakra nézve:

- a szaktárca és vezetői, tisztviselői *alkotmányos közjogi keretek közötti helyére*,
- *igazgatási, jogpolitikai tevékenységére*,
- a *parlamentarizmussal és jogállamisággal* fennálló, *ellentmondásos viszonyára*.

(α) Valamennyi cél *üdvözlendő*. Ugyanakkor azonban – véleményem szerint – szükséges lett volna előzetesen is rögzíteni, hogy a kiegyezéstől a II. világháború végéig tartó, *alkotmányosan szélsőségesen heterogén* (a „polgári korszak” homogenitásának hiányát a szerző is vallja: 176; Tézisek, 5) és *kibékíthetetlen* ellentétek sorát egymás után produkáló történelmünk e sajátos közjogi keretei között a szerző mit ért *parlamentarizmus*, illetve *jogállamiság* alatt, amelyhez képest minősíti „*ellentmondásosnak*” a tárca sokrétű – a szerző által döntően az *igazgatás* körében értékelt – tevékenységét. Ez az ellentmondásosság ugyanis attól függően keretezhető bármilyen *axiológia* (értéktan) mentén pozitív vagy negatív módon, ha tudjuk, hogy a *viszonyítási pont* – a parlamentarizmus és a jogállamiság – egyáltalán *létezik-e* a vizsgálat tárgyát képező időszakban. Az alkotmányosság körében a jogállam és a parlamentarizmus az *alapvető értékek* körébe tartozik, amely mögött ugyancsak mély *szellemtörténeti komplexumok* húzódnak meg: miként a kelsen-i „tisztá jogtan dúsnövésű repkénye alatt [is] rejtőz[nek] természetjogi tömbök” – vallotta 1928-ban Horváth Barna.²⁶

Ezeket az értékeket ugyanakkor hazánk az ideológiailag többirányú, de egyként: emberellenes terror évei alatt oly mértékben volt kénytelen nélkülözni, amely *Radbruch* formulájára enged következtetni: a tételes jog igazságossággal való, elviselhetetlen ellentéte törvényes jogtalansághoz vezet, amelyben a norma egész jogmivolta enyész el.²⁷ A „törvényes jogtalanság” politikai korszakaiban az igazságügyminisztérium – hatásköreiből adódóan – az „elviselhetetlen igazságtalanság” egyik *szükségyszerű letéteményese*: mind a jogalkotás, mind a reá háruló közigazgatás területén. Ezt a helyzetét – ha a szerző erre kívánt utalni – pusztán „*ellentmondásos*”-nak nevezni *nem csupán eufemizmus*. Tompítja a probléma életét, hogy a szerző – ugyan nem a doktori műben, hanem csak a téziszfüzetben (9. o.) – állást foglal; eszerint az igazságügyi kormányzatban a jogállamiság érvényesülésének kérdésköre csak az első zsidótörvény magalkotásáig (1938) tűri a jogi és politikai szempontú vitát, „azt követően azonban elenyészik az értelmezés általában vett relevanciája” – jóllehet számos jogász „hivatásrendi és emberi helytállása a radikális környezetben is példaértékű volt”.

(β) A *parlamentarizmus* (a miniszter parlamentáris felelőssége) körében a szerző *nem ad átfogó* értékelést, viszonyítási pontot, jóllehet több jelentős vonatkozásban érinti – de csak érinti – azt. Ilyen érintkezési, tematikus pontok a szerző szerint a következők:

könyvei. I. kötet. Budapest: Franklin, 1892. 7.

²⁴ Ld. Herod. *Hist.* 1,51; 2,102; 3,88; 4,91; 5,77; 7,228 stb.

²⁵ Ld. Herod. *Hist.* 2,143–144; 5,125–126; 6,137 stb.

²⁶ HORVÁTH BARNÁ: Természetjog és pozitívizmus. *Társadalomtudomány* 8. évf. 3–5. sz. (1928) 266.

²⁷ RADBRUCH, GUSTAV: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristenzeitung* 1. évf. 5. sz. (1946) 105–108, idézet: 107.

- a kiegyezés utáni kormányalakítás (69);
- Bethlen 1931. évi felmentése (42);
- a kormány kötelességei a „király nélküli királyság” közjogi rendezése során (108);
- az 1919. évi fővezéri tisztség alkotmányellenes volta – amelyre éppen az IM hívta fel a figyelmet (!) – tekintettel a hadügyminiszter parlamentáris felelősségére, ill. ennek hiányára a vele egyenrangú fővezér esetében (112);
- a S-H-S Királyság idején a délvidéki államiség újjászervezése körében a kormánybiztosság megszervezése a tárcák parlamentáris felelőssége mentén (124);
- a honvédelmi miniszter államfőhöz (kormányzó) való viszonya parlamentáris jellegű az ellenjegyzési hatáskör alapján, mely nem tekintélycsorbító, hanem a méltóságot védő funkció (141);
- a Horthy-korszak minősítése körében a mai történettudomány klasszifikációjának („korlátozott parlamentarizmus”) átvétele és a szocialista (népidemokratikus) történetírás kategóriájának („Horthy-fasizmus”) elvetése (178).

(γ) A *jogállamiság* körében ugyanakkor a szerző már általános érvényű megállapításokat is tesz a „polgári korszak”-ra nézve, emellett több *fragmentum* is eligazít a szerző álláspontját illetően. Ilyen *töredék* pl. Kiszely Gyula – valójában a baranyai főispáni teendők ellátásával megbízott – kormánybiztos fehérterrorral szembeni állásfoglalásának idézése, amelyben az államhatalom „legfőbb díszének” nevezi a joguralmat, amelyet az S-H-S Királyságban a bevonulás után helyre kell állítani a polgári szabadságjogok biztonsági célú, ideiglenes korlátozása mellett (124). *Általánosságban* a következő fejtegetéseket közli:

- A *jogállamiság tartalmának meghatározása* körében a szerző egy lábjegyzetet szentel a témának, ahol egyfelől idézi Máthé Gábor álláspontját a korai jogállam-fogalomra nézve, mely a politikai liberalizmus célkitűzéseit terelte a pozitívjog védőernyője alá, másrészt Werner Ogris és Szabadvál József nézetét, akik szerint a két világháború közötti időktől a fogalom már a közigazgatással szembeni jogvédelmi garanciaként élt tovább (178–179. o. 660. lj.).
→ Ezzel szemben felvethető a téma részletesebb kifejtése mellett annak „előkelőbb” helyre történő pozicionálása, hiszen a mű egyik alapvető tézise a minisztérium szerepvállalásának értékelése a jogállamiság szempontjából.
- Az *anakronizmus* körében kifejti, hogy „a múltbeli események értékelését mindenkor a párhuzamos történelmi környezet értékrendjének figyelembe vételével kell elvégezni, mert a későbbi princípiumok [...] és a társadalomontológiai ideológiák visszavetítése komoly torzításokat okozhat.” E körben utal a szerző az 1950-es évek „fizikai valóságra kiható történetírására” (valójában politikai megtorlásaira), amely alapján a Horthy-rendszer volt igazságügyminiszterei többségének kitelepítésére került sor (178–179).
→ Ezzel szemben utalni kell arra, hogy az 1950-es évek politikai megtorlásait nem a jogállam-fogalom anakronisztikus félreértelmezése irányította, miként azt a szerző sejteti (hiszen annak sztálinista koncepciója sem volt kevésbé téves), hanem a politikai hasznát remélő bosszú.
- A *minisztérium szerepe* körében:
„[A miniszter] felelőssége a jogállam létezésének egyik legfontosabb garanciája, de a polgári korban még nem feltétlenül jelentette ugyanazt, mint ma”, mert „[e]lsősorban a szélsőséges anomáliákat kellett elhárítania, ami (*sic!*) különböző történelmi érákban különbözők voltak. [...] a felelősség kérdése [1939-ig] felvethető volt, [...], amikor az utolsó országgyűlési választásokat tartották. Jó példa erre a[z ...] 1931. évi gazdasági válságkezelés, amely során Zsitvay Tibor határozottan a kormány közjogi felelősségét hangoztatta [...], illetve [...] az igazságügy-miniszterek által más kormánytagoknak

vagy éppen a kormányzónak adott jogértelmezések, amelyekben határozottan felhívták a figyelmet az alkotmányos kritériumokkal szembeni rendelet- és határozattervezetek tarthatatlanságára. Legalábbis békeidőben. A [...] minisztérium tehát többször sikeresen törekedett fellépni a felelősségi kérdést felvető politikai elképzelésekkel szemben a jogállamiság védelmében. Persze, az ellenkezőjére is hozható példa, főleg a visszaható hatály alkalmazása (pl. Károlyi-per, az állam elleni bűncselekmények szankcionálása) vagy a második világháborús, illetve azt közvetlenül megelőző jogi antiszemitizmus területén.” (177–178).

→ Célszerűbb lett volna talán a mű téziseként megfogalmazott általános állításokat *a mű részleteiből vett példák és ellenpéldák* sorának ismételt felhívásával alátámasztani. Ezzel árnyalható lett volna az alábbi *végkövetkeztetés negatívumokat* már-már *relativizáló*, a *pozitívumokat* pedig talán túlzón *dicsérő* kicsengése:

„Az Igazságügyminisztérium múltjának kutatása [...] árnyalhatja azt a képet, amelyet az elmúlt háromnegyed évszázad kialakított [...] az 1919 és 1945 közötti periódusról. A [...] tényszerű kritikák jogosságát el nem vitatva, arra a következtetésre juthatunk, hogy szakmai és aktuálpolitikai munka egyaránt jellemezte a szerv működését. Az előbbiben a historikus folytonosság megőrzése és a jobbítási szándék, az utóbbiban a szükségszerű és vállalható kompromisszumok keresése ismerhető fel, ami a dualizmus idején éppúgy megfigyelhető, mint a közjogi provizórium időszakában. Ez alól csak a forradalmak éve jelentett kivételt, bár az 1918–19. évi hatalmi fordulatokban egyáltalán nem e minisztérium volt a zászlóvivő, valamint az izraelita állampolgárok jogfosztásának beengedése a hazai jogrendszerbe. Talán nem túlzott azon megállapításunk, hogy összességében a hőskor, legalábbis a témánk vonatkozásában, a kodifikációk korát jelentette, amikor a szabadelvű igazságügy vezette a nemzetet; ugyan nem a látható frontvonalban, de ott állt a kormányzat minden rezdülése mögött. Ezzel pedig megfelelt a jogállamiság akkori közép-európai ideájának.” (179, Tézisek, 9).

→ A végkövetkeztetéssel szemben a megerősítő példák összefoglalásának hiányán túl megítélésem szerint felvethetők a következők.

- Túlzott egyszerűsítésnek érzem a minisztérium jogalkotási és közigazgatási hatáskörgyakorlásának pozitív és negatív értékítéletre számot tartó módjait a „*szakmai*” és az „*aktuálpolitikai*” motivációjú cselekvéssel azonosítani. Márpedig a szerző ezt sugallja, amidőn előbbi körében jobbító szándékról, utóbbi körében pedig a vállalható kompromisszumokról szól. E nézet félreértelmezhetőségének két okát is látom: egyfelől azt, hogy az aktuálpolitika (pártpolitika) érvényre juttatása mint alapfeladat maga sem nélkülözheti a szakszerűséget, és *vice versa* (erre a szerző a nemzetgyűlés/kormányzó → miniszterelnök politikai függelmi rendszer kapcsán maga is utal: 178; Tézisek, 7); másfelől azonban a pozitív–szakmai és a negatív–aktuálpolitikai fogalomkettős olykor olyan értelmezéshez is elvezethet, amelyet nyilvánvalóan a szerző sem oszt: az e fogalompárra felépített konklúziójának *ad absurdum* való értelmezésével ugyanis oda juthatunk, hogy az „izraelita állampolgárok” jogfosztását (179; Tézisek, 9) eredményező *jogalkotási* és *közigazgatási* aktusok megalkotása során a *hatékonysággal* jellemezhető professzionalizmus pozitív konnotációjává válik. Az értelmezésnek ez a szerző *szándékain nyilván túli* lehetősége az olvasó számára azért adott, mert a szerző a minisztérium 1918–19-es és 1938 utáni szerepét a nyelvi-stilisztikai eszközök szintjén valamelyest *relativizálni* látszik.
- Az – úgy vélem – egyszerűen „emberellenes”-ként jellemezhető jogalkotást és főhatalmossági jogalkalmazást, igazgatást a szerző az *áldozatok* vonatkozásában a *zsidóságra szűkíti*. Nem találtam a kötetben utalást a *cigányság* és a *homoszexuálisok* elleni, az

ember *nem választott* tulajdonságán alapuló, intézményesített fellépésre, amelynek eszközei *mutatis mutandis* a *politikai ellenzék* „semlegesítése” körében sem voltak kevésbé megrázóak (hatékonyak és szakszerűek). Jóllehet mindezeket a *történettudomány* láthatóan feltárta, kérdés, hogy *irathiany-e az oka* annak, hogy ezek az áldozatok a könyvben nem jelennek meg.

- A szerző fenti, tézisszerű főkövetkeztetése körében utalnék arra, hogy *nemes* tudományos cél a polgári korról kialakult kép *tényalapú árnyalása* (179; Tézisek 9), azonban e körben kérdéses, hogy a szerző mely történetírói irányzatot tekinti *meghaladandónak*: a hazai marxista-leninista történetírás ideologikus nézetkötegeivel gúzsba kötött, leegyszerűsítő gondolkodást-e, vagy az ezt már az utóbbi emberöltő alatt meghaladott köztörténetírói eredményeket-e. A tézisek (178–179; Tézisek, 8–9) és egyes konkrétumok (pl. a korlátozott parlamentarizmus: 178; Tézisek, 8) körében ugyanis úgy tűnik, a szerző az 50-es években kialakult és helyel-közzel a 80-as évekig fenntartott, rég meghaladott történelemszemlélettel száll vitába: itt a *cél elvételének* gyanúja merül fel. Ha viszont a *rendszervált(oztat)ás utáni* történetírás eredményeit kívánja árnyalni, nem egészen világos, hogy – mint említettem – a *Forschungsstand* meghaladása pontosan miben nyilvánul meg.
- Kérdés, a Horthy-korszakban *a szakmai munkának a politikai igényekhez való igazítása* körében valóban csak a nemzetiségi nyelvkérdés-e az elsődlegesen kiemelendő példa (178; Tézisek, 7). A *zsidótörvények* itt ugyanis olyan kontextusban merülnek fel, hogy a minisztériumi tisztviselők az azok elfogadása *előtti* évtizedekben törekedtek az *alkotmányosság elveinek* érvényre juttatására a tervezetek megfogalmazásakor és bírálatakor. A szakmai-alkotmányossági szempont fenntartására irányuló *küzdelem bukásának értékelése* pl. az *átfordulás* mikéntje, a kérdés *személyügyi* háttere, a *közjogi-hatalmi presszió igazságügyminisztériumi lecsapódása* stb. körében a *teziseket* tekintve nem eléggé részletes, avagy markáns (vö. pl. 178; Tézisek, 7).

2. *Tartalom.* A témaválasztás, a forráshelyzet és az értekezés bemutatásának, valamint a könyv rövid módszertani bírálatának célja annak kidomborítása volt, hogy *a doktori mű elsődlegesen (kizárólagosan?) az igazságügyminisztérium közigazgatási tevékenysége körében kíván újat mondani*, s hogy a tartalom belső arányai és hangsúlyai, a kutatási módszer szerző által érintőleg bemutatott „konceptiózus rendszere”, illetve a felhasznált forrásbázis alapján *a mű a monografikus színvonalat is ebben a tárgykörben*, vagyis a III. fejezet kétségtelenül sűrű szövésű és gazdagon adatolt *egyszáz oldalán éri el*.

a) *Az első két fejezet* tartalmi kérdéseivel összefüggő kritikai észrevételek ezért csak érintőlegeseek. Mivel a szerző *kutatói szabadságának* nem egy utólagos bírálat miatti aggodalom, hanem csak előzetesen a források rendelkezésre állása vagy fragmentált volta szabhat kényszerű határt, a kutató – szerencsés esetben *pontosan közölt* – céljaihoz képest felesleges annak részletezése, hogy mi mindenről lehetett vagy kellett volna még írni. Jóllehet meglévő ismereteink ellenére magam ilyen témának tartom különösen annak mélyebb megvilágítását, hogy milyen minisztériumi folyamatok hatottak közre abban, hogy a hazai *kereskedelmi és polgári magánjog kodifikációja* *duálisan* alakult, ennek elmaradása mégsem róható a szerző terhére, hiszen ezzel a témával alig érintőlegesen foglalkozik (22, 59, 69). Ezzel szemben a szerző által *kifejezetten tárgyalt* témák körében még akkor is lehet kritikai észrevételeket tenni, ha azok az első két fejezetben *nem mind erősítik a mű monografikus színvonalát*. Erre – véleményem szerint – a kutatási eredmények *hiánypótló* jellege miatt is alkalmasak lettek volna az alábbiak.

- Ha az *I. fejezetben* a szerző a korszak *összes miniszterének* – ez Horváttól Valentinyig (az „ismétlők” leszámításával) *44 fő* – életpályáját teljességre törekvő, komplex módon mutatja be (kb. 100–120 oldalon), ezzel (1) egyrészt megvilágítható lett volna az a történetfilozófiai kérdés, mennyiben alkalmas a *vitae*-műfaj az *intézménytörténet* intézményvezetőn keresztül történő bemutatására; (2) másrészt az *intézményi cselekvés és ellenállás pozitív és negatív értéktétele* – mint említettem – az egyszemélyi vezetés természete folytán mélyebb megértési lehetőséget nyújtott volna. Ezek a kérdések (*vitae* és intézménytörténet, ill. kodifikációtörténet) példásan revelálnak a Deákot méltató, fent hivatkozott kötetben,²⁸ ezért felvetéseimet nem tartom alaptalannak. Azt ugyanakkor a szerző igazolja (ld. az eredményeket összegző, 2. fejezetben), hogy a nagy kodifikációk kapcsán milyen relevanciával bírt a dualizmus *jogtudós* és a Horthy-korszak *politikus* minisztereinek attitűdje közötti különbség. Megjegyzem, ez a kérdés nem volt irreleváns pl. a *hatályos Ptk.* kodifikálása, elfogadása és módosításai kapcsán sem, hiszen az éppen hivatalban lévő miniszterek *jogtudományi* kötődése érezhetően *kevésbé* hatott *zavaróan* a kodifikáció, majd a friss kódexhez történő sorozatos novella-alkotás során, *mintsem a politikusi* attitűdjük.

Egyebekben az *I. fejezet* kapcsán megjegyzem, hogy a *megalakulásról* szóló alfejezet nem látszik számomra többnek, mint a szakirodalom és a rendeletek tára alapján készült, összefoglaló feldolgozás. A *szervezeti felépítés* tekintetében pedig csupán *jogszabályidézést* látunk, amely – meglepő módon – a mű érdemi részének mintegy 9%-át kiteszi (16–29): a konklúziót a szerző a mű végén (178; Tézisek, 7) vonja le, eszerint a struktúra a *szerv magas fokú adaptációs készségét* igazolja a történetileg változó kormányzati igények közepette. A *miniszteri jogállás és alkotmányos felelősség* esetében – mélyebb *elvi* szintű vizsgálatok (ld. 37. o. 79. l.) és *esetek*, esettanulmányok *hiányában* – nem érzem szervesnek az angolszász „*impeachment*” intézményével való összehasonlítást (37). Ebben az alfejezetben *levéltári* kutatáson egyedül a felelősségre vonást gyakorló szervként az Alkotmányvédelmi Bizottságból alakuló *közjogi bíróság tagságának* névsora alapult (38–39. o. 85–86. l.), azonban nem vagyok biztos abban, hogy ez csak a szerző által megjelölt forrás (MNL OL K577, L8. 1920) alapján volt felderíthető. A fejezet többi része – megítélésem szerint – a szakirodalom és a releváns jogszabályok összefoglalása. Ugyanez állapítható meg a minisztérium személyzeti kérdéseit vizsgáló részekről is: itt is csak kivételesek a levéltári iratokon alapuló állítások, azonban alternatív és – tudtommal – hiánytalan forrás itt rendelkezésre állt: pl. a berendelt bírák személyére (44) és a szaktudásuk és/vagy a munkaerőhiány miatt tovább foglalkoztatottakra (45) vonatkozóan a hivatásrendi közlönyök. Értékes levéltári kutatáson alapul ellenben szerintem az *IM és a minisztertanács viszonyát* áttekintő fejezet (46–50).

- A *II. fejezethez* ugyancsak említettem már, hogy a nagy büntető- és polgári anyagi és alaki jogi kodifikációk rendkívül jelentős (javarészt a maga korában *prompt* publikált), tervezeti, olvasati, vita- és egyéb előadmányi anyagán túli, eddig nem megismert újdonságok, levelezések, személyügyi és bizalmas kérdések stb. feltárása ugyancsak fokozta volna a II. fejezet újdonságát. Ezzel azt is hangsúlyozni szeretném, hogy a fejezet összefoglaló és áttekintő jellege, illetve döntően a szekunder-irodalomra és a jogszabályok ismertetésére alapított volta érthető a sok folyóméternyi korabeli kodifikációs kötet és monografikus, illetve szakfolyóirati – kodifikatórius – publikáció ismeretében, azonban *nem világos* – vagy csak nehezen szűrhető ki – az, hogy a szerző itt *mennyiben ad hozzá*

²⁸ Ld. MOLNÁR ANDRÁS (szerk.): *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. [=Zalai Gyűjtemény, 43. kötet] Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 1998.

újat a meglévő, valóban bőséges ismereteinkhez. A polgári és a kereskedelmi magánjog duális kodifikációjáról meglévő ismeretek bővítésének lehetőségéről fent már szoltam.

A két fejezet áttekintő jellege, illetve a szekunder-irodalom összefoglalására és a jogszabályok ismertetésére törekvő volta azért hangsúlyozandó, mert ez alapján megalapozottnak létszik a feltételezés, hogy a szerző ezeken a területeken nem törekedett levéltári bűvárlat vagy más módszer igénybe vételével újdonságok feltárására, inkább – megítélésem szerint – a kötet *tematikus teljességét* akarta olvasóival láttatni. Ez is azt támasztja alá, hogy a mű valódi értékeit és monografikus jellemzőjét a kötetnek a minisztérium *közigazgatási* tevékenységére vonatkozó iratokat boncoló, *III. fejezete* rejti, illetőleg igazolja.

b) A *harmadik fejezet* a fentebb írtaknak megfelelően az értekezés monografikus színvonala és legjobban adatolt része. Észrevételeim a következők:

- A *történelmi háttér vázlata* (73–75) és az *igazságügyi beruházások áttekintése* (75–79) a szekunderirodalom eredményeinek összefoglalása.
- A *bíróági* (törvénykezési) *szervezeti személyügyek* (79–84) körében a szerző a korábbi, jelentős munkásságát²⁹ kiegészítő eredményeket tár fel művében. Itt említendő:
 - a miniszter utasítása alapján eljáró ítélőtáblai elnökök által lefolytatott fegyelmi eljárások válogatott bemutatása minisztériumi levéltári iratok alapján, mely jól megfesti a korszak morális atmoszféráját is;
 - adalékok az 1920-as világválság bírói javadalmazásra kifejtett kedvezőtlen hatásai elleni fellépés körében: az igazságügyi tárca szerepének bemutatása, s ezzel az itt sikertelenül képviselt pénzügyminisztériumi úthoz képest alternatív megoldási mód igazolása (amely napjainkban sem tanulságok nélküli);
 - adalékok a bírói címadományozás és elharapódzó „rangkóróság”, valamint a kinevezések körében terjedő nepotizmus körében;
 - adalékok a bírói függetlenség és a sajtópolitika kapcsolatához (Bethlen fellépése);
 - adalékok a bírakkal szemben a minisztériumhoz benyújtott panaszok körében.
- Az *anarchista* (terrorista) *mozgalmak elleni fellépés* (84–86) körében a mű levéltári iratokon nyugvó adalékokat szolgáltat az eleinte tapasztalható, vonakodó álláspont, majd az először adminisztratív eszközökben testet öltő cselekvési terv s a formálódó jogalkotási fellépés alátámasztásához.
- Az I. világháborúban a *bíróágok hadiállapoti igazgatásáról* szóló fejezet (87–94) számos értékes tényről tár fel a szerző levéltári kutatásai alapján. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a bemutatott tények történettudományi szakirodalomhoz képest történő beágyazása (*Forschungsstand*) és (jog)történeti kontextualizációja elmaradt, utóbbira vonatkozóan csak a mű végén található összegzésből nyerhető némi információ.
- A tanácsköztársaság után a közszolgálati alkalmazottak fegyelmi felelősségre vonásával kapcsolatosan a szerző adalékokkal szolgál az igazságügyminisztériumban és a Kúrián folytatott fegyelmi eljárásokhoz (a fegyelmi tanácsok és az *ad hoc* különbizottságok megalakulása, tagsága, eljárása, szankciói stb.) levéltári kutatási eredményei (97–103) alapján. Ide kapcsolható a későbbi, a fegyelmi jog, a kegyelmezés joga és a legfelsőbb elhatározások gyakorlását bemutató fejezet egy része (133–136), amely az 1919 és 1921 közötti közigazgatási eljárások *revíziójához* és a *fegyelmi határozatok kegyelmezési jog alá tartozása* kérdésének eldöntéséhez kapcsolódóan nyújt értékes adalékokat.

²⁹ Az *ítélőtáblák* – különösen a *szegedi* tábla – és kisebb részben a vármegyei és járási bíraskodás intézményi történetének feltárása körében a szerző munkássága jelentős. A szerző MTA-doktori habitusvizsgálata körében már nyilvánvalóan értékelt munkásság eredményeinek felsorolása túlterhelné a bírálat terjedelmi kereteit.

- Az utolsó magyar király jogállásáról szóló fejezetben (104–112) a szerző a minisztérium bizalmas iratai alapján bemutatja a *Töry Gusztáv* (1857–1925) miniszter által készített, a *gyámkormányzói* tisztségről szóló törvényjavaslatot, valamint részletesen szól az ezzel kapcsolatos közjogi problémákról, így különösen a Habsburg-család házi törvényeivel való kollízióról, az osztrák részről történő jogalkotás és a magyar, ill. az osztrák jogszabály összehangolásának szükségességéről. Utal az ezzel kapcsolatos magyar jogalkotási előzményekre is. Ismerteti továbbá az alternatív javaslatot a nádori méltóság betöltéséről és a nádor jogköréről. A fejezet ezeken kívül új információkkal gazdagítja az utódlás, a trónfosztás, a vagyon sorsa és a királysértés körében meglévő ismereteket.
- Az I. világháborút lezáró *békekötés* időszakában végzett *összkormányzati működésről* – az igazságügyminisztérium más minisztériumokkal való együttműködéséről – szóló fejezet (112–121) számos levéltári adalékkal gazdagítja a rendelkezésre álló ismereteket.
- A szerző a minisztériumnak a *magyarság és a hazai nemzetiségek jogvédelme* iránt végzett tevékenységéről szóló fejezetben (123–132) számos részletkérdés megvilágítására alkalmas levéltári adalékkal szolgál a *délvidék felszabadulása* után az államiság újjászervezése körében szükséges kormányzati teendők, valamint a hazai *kisebbségek nyelvhasználati jogának* tényleges érvényre juttatásával kapcsolatban felmerülő gyakorlati nehézségek és azok megoldására tett kísérletek terén. A szerző a jogvédelem érvényesülésének kérdését az ország *Népszövetségbe* történő felvétele iránti *aspirációjára* mint nagyobb léptékű, történeti optikába helyezi, és ebben a kontextusban magyarázza azokat a levéltári iratokat, amelyek a külföldi missziók és hatóságok tájékoztatásának hivatali útját a külügyminisztérium felé becsatornázza helyezi egy kézbe. A fejezet adalékokat nyújt a nemzetiségi kérdésnek az erdélyi területek *második bécsi döntés* nyomán történő visszatérése és reintegrációja folytán történt mennyiségi és minőségi átalakulásával összefüggésben megjelenő kormányzati feladatok ellátásának mikéntjéhez, és ennek keretében *összehasonlíthatóvá* teszi a *Kállay-* és a *Sztójay-kormány* hozzáállásával összefüggésben a hangsúlyok átalakulását pl. a német kisebbségek esetében.
- A *bíróági szervezet és az ügyvédség felügyelete, fegyelmi felelőssége* körében végzett kutatások eredményeit összefoglaló fejezetben (142–150) a szerző első látásra aránytalan terjedelmű (146–150) figyelmet szentel egy könyvméretű szakvélemény és normatív kontextusa ismertetésének. Rögvest érthetővé válik azonban a szerző elszánt érdeklődése, ha az ügy tárgyára tekintünk: a kormányzó kabinetirodája 1941 novemberében megkereste a minisztériumot annak összehasonlító jogi kutatása iránt, hogy milyen összefüggések állnak a *kontinens* államainak jogrendszerében a *bírói elmozdíthatatlanság* és a „jó ítékezés” (146) követelménye között. Jóllehet az államfői érdeklődés hátterét a szerző nem világítja meg, erről lemondó álláspontja alkalmat ad az olvasónak *mindenkor aktuális* következtetések levonására: „Nem tudni, konkrétan miért érdeklődött az államfő a bíraktól való megválás jogi lehetőségei iránt, de a történelmi korból – benne különösen a fél évvel korábbi hadba lépésből és a hazai zsidótörvények végrehajtásának tapasztalataiból – következtetve valószínűleg a kormány rendeleteivel történő esetenkénti bírói szembe helyezkedés állhatott a hátterében.” (146; kiem. tőlem). Ez a magyarázat szerintem *rerum natura* megállhat, és jelzi a szerző problémaérzékenységét. Tanulsága számunkra emellett talán az is lehet, hogy az ügy akkor ennél a foknál nem lépett tovább.
- A *világháborús rendeletek revízióját* áttekintő fejezet (150–156) javarészt pusztán jogszabályismertetés és a jogalkotási folyamat bemutatása, amely – szerintem – igényelte volna a szerző *átfogó* értelmezésének, történelmi kontextualizálásának világos közlését (értékelő álláspontja csak elszórtan és érintőlegesen jelenik meg).

- A minisztérium 1939. évi tevékenységét áttekintő fejezetben (156–160) a szerző átveszi a történész-szakirodalom (Schweitzer, Vértess, Ablonczy, Romsics) álláspontját, mely szerint a második zsidótörvény indokolását nem a minisztérium beosztottai, hanem javarészt maga Teleki Pál írta. Véleményem szerint érdemes lett volna legalább arra utalni, hogy a megmaradt levéltári iratanyagban nem lelhető fel ezt cáfoló (megerősítő) okirat – így azonban az olvasóban kétségek maradnak a levéltári bizonyítékok felől. Egyebekben a szerző a minisztérium jogalkotási (ti. általános és különös, végrehajtási tárgyú rendeletalkotás) és törvény- és nemzetközi szerződések előkészítési tevékenységébe ad betekintést. Ezek általában különösebb értékelés nélküli tényismertetések. Kérdés, hogy ez a fejezet miért az IM közigazgatási tevékenysége körében jelenik meg, hiszen az a jogalkotási tevékenységet áttekintő, II. fejezetbe szervezesebben illeszkednék. A minisztérium inkább itt tárgyalandó „intézkedései”-ről szóló bekezdés (159–160) érdekes adalékokat tartalmaz (jogi néphagyományaink összegyűjtésének előkészítése, az Mtj. német ny. fordításának sajtó alá rendezése, igazságügyi és büntetés-végrehajtási hatóságok, közjegyzők személyzeti ügyei, a hitbizományi reform keretében a területek kötöttség alóli feloldása, a magyar-szlovák iratsere és fogvatartotti átvétel stb.).
- A katonai büntetőjog rendelettervezetek útján történő módosításairól szól fejezetben (160–163) a szerző a rendelkezésre álló iratok alapján főként a botbüntetés bevezetésének folyamata körében mutatja be a levéltári forrásokat, majd akként értelmezi azokat, hogy a háborúra való felkészülésből az igazságügy is kivette a részét, melynek tisztviselőit „széleskörű kihívás” (163) előtt állva „a szélsőséges helyzetben is törekedtek a magyar alkotmányos értékek valaminő mentésére – legalábbis az 1938 és 1941 áprilisa közötti időszakban.” (163)
- A sui generis Államvédelmi Ügyészség és Államvédelmi Bíróság létesítésének tervét bemutató fejezetben (163–167) a szerző az MNL OL K578 állomány bizalmas iratai (1353/1. sz.) alapján áttekintést nyújt a végül meg nem valósult folyamat alakulásáról.
- A jogszerűtlen árdrágítások elleni küzdelmet (az uzsorabíráskodás felgyorsítását stb.) áttekintő fejezetben (167–169) a szerző bemutatja, hogy a feladat mindkét világháború alatt nagy terhet rótt az igazságszolgáltatási szervezetre, s hogy az (ti. az ügyészi vádemelések) ennek ellenére nem követték a miniszter bagatell-ügyek elejtésére (a vádemelésről való eltekintésre) vonatkozó utasítását, így bevezették a miniszter nyomozásmegszüntető hatáskörét.
- A minisztérium II. világháború alatti tevékenységéről szóló fejezet (169–174) a következő – vegyes – témakörökbe nyújt rövid betekintést:
 - az igazságszolgáltatás újjászervezése a bécsi döntések miatt „visszatért” területeken;
 - a népjóléti kormánypropaganda működése a lakosság és a külföld felé („Nemzetpolitikai Szolgálat”);
 - az egyedülálló férfiakat és nőket nyíltan diszkrimináló, a házassági gyermekvállalást szorgalmazó családpolitika;
 - a zsidóságot érintő jogalkotásban és végrehajtásban történő közreműködés körében a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló 1942. évi XV. tc.-kel kapcsolatban fennmaradt levéltári források;
 - a zsidótörvények következtében elbocsátottak eltűnt felmondási ívetményeinek ki-fizetését állító, anonim panasz;
 - adalékok Vladár Gábor miniszterségéhez (1944. augusztus 29. – 1944. október 16.);
 - a nyilas hatalomátvétel után a kettős minisztériumi struktúra áttekintése.

c) A III. fejezet *esetleges hiányosságai* körében merül fel szerintem végezetül az alábbi kérdés. A szerző a szekunderirodalom körében megítélésem szerint nem hivatkozik *Bibó István* (1911–1979) munkásságára, holott az az igazságügyi szaktárcának a szerző által vizsgált időszakára nézve több vonatkozásban is releváns lehet, hiszen Bibó – miként a szerző azt *meg is említi* (150) – a minisztériumban *szakértői* feladatokat látott el. Itt ezek közül csak egyet emelnék ki, amely mind *közigazgatás-dogmatikai*, mind *politikaelméleti* szempontból relevánsnak tűnik: az igazságügyminiszter *véleményező* szerepe a *közigazgatásban*.³⁰ A szerző főként a *jogalkotással* és a *törvénykezéssel* (bírák, tisztviselők fegyelmi ügyeivel) kapcsolatban a kormányzó, a miniszterelnök, egyes minisztériumok és mások által kért – olykor monografikus léptékű (146skk) – vélemények, állásfoglalások vonatkozásában vizsgálja a kérdést (ld. 14, 63, 110, 112–114, 133, 139, 144–149^{passim}, 160), jóllehet a *szervezeti struktúrára is kiható* téma éppen a közigazgatási fejezet kapcsán esetleg további megfontolásokat is érdemelne; *Bibó* szerint ugyanis:

„Az igazságügy-miniszter változatos feladatai sorába tartozik többek között mindennemű jogi vélemények adása is. Nem tarthat különös érdeklődésre számot ezen belül a kincstár szerződésai, jogvitái és perei kapcsán történő véleményadás [...]. Nincs semmi szokatlan abban sem, hogy [...] a helyhatósági szabályrendelet-tervezetekhez jogi szempontból hozzászól. Ellenben figyelemre érdemes [...], hogy [...] véleményező tevékenységének mind nagyobb, sőt túlnyomó részét teszi ki a közigazgatási tárgyú, éspedig konkrét közigazgatási ügyben, rendszerint felülvizsgálati, vagyis harmadfokon folyó ügyekben történő véleményadás. Meglehetősen indokolatlannak tűnhetik fel, hogy ezeket a véleményeket a magánjogi osztály adja. Még szokatlanabbnak fog feltűnni, ha megtudjuk azt, hogy a magánjogi osztály 1934-ben kettéoszlott oly módon, hogy az egyik osztály munkájának nagyobb részét a közigazgatási jogi vélemények adása teszi ki.”³¹ Továbbá: „[a] véleménye[k]ben kifejezésre jutó jogi állásfoglalások általában érvényesülnek a *gyámügyek, építési, városrendezési és közterület-használati* ügyek, valamint *anyakönyvi* ügyek harmadfokú elintézésénél, ezenfelül sok részletkérdésben érvényesülnek az *állampolgársági* jog, az *egyesületi* jog, az *önkormányzatok feletti vagyongfelügyelet*, a *vallásügyi* közigazgatás, a *díj- és illetékügy*, egyes *iparrendészeti* kérdések és *közigazgatási kihágások* stb. területein.”³² (Kiem. tölem.)

2. Egyéni és eredeti eredmények

A szerző egyéni és eredeti eredményei – meglátásom szerint – a történettudományi és jogtörténeti kutatások alapján rendelkezésre álló ismeretek elmélyítése, árnyalása, részletezése körében mutatható ki elsősorban. Kutatási eredményei közül – azoknak a kutatás állására gyakorolt hatása alapján – az alábbiakat tartom jelentősnek:

- az igazságügyminisztérium és a minisztertanács viszonya körében rendelkezésre álló történeti ismeretek elmélyítése és árnyalása;
- annak megerősítése, hogy az elvesztett világháború és trianon után jogalkotási, pontosabban kodifikációs feladatai révén az igazságügyminisztérium – figyelemmel arra, hogy a területi revízió elsődleges kormányzati célkitűzés volt – alapvető letéteményese az államélet kontinuitása fenntartásának a radikálisan megváltozott társadalmi, gazdasági, belpolitikai, külügyi viszonyok között;

³⁰ BIBÓ ISTVÁN: A bírói és közigazgatási funkció szociológiájához. Az igazságügyminiszter véleményező szerepe a közigazgatásban, in: DÉNES IVÁN ZOLTÁN (szerk.): *Bibó István összegyűjtött írásai*. 3. kötet. Budapest, Kalligram, 2020. 273–279. [=Társadalomtudomány, 1941/1. sz. 136–143.]

³¹ Idézet: *uott.*, 273.

³² Idézet: *uott.*, 274.

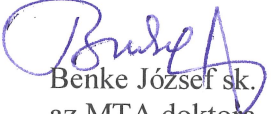
- annak megerősítése, hogy a dualizmus – olykor mester-tanítvány viszonyban álló – jogtudós miniszterei által vezetett, lassú kodifikáció teremtetten meg a magyar jogrendszer időtállóságát a Horthy-korszak gyorsan változó viszonyai és válsághelyzetei közepette, amikor szükségszerű volt a politikus miniszterek működése a „rendfenntartás” szavato-lása végett;
- a minisztérium vezetésének és személyi állományának elemzése által annak megerősíté-se, hogy a dualizmus már lehetőséget adott arra a társadalmi mobilitásra, amely a tehet-ség és a szakértelem becsatornázását lehetővé tette a nem csak keresztény, talentumos polgárság tagjai számára is;
- a törvénytöplő rendeletalkotás gyakorlata körében az igazságügyminisztérium Horthy-korszak jogalkotásában vitt szerepe alapján annak alátámasztása, hogy először el kell különíteni a válságjogi és a nem válságjogi rendeleti kormányzást, másodszor – ez alap-ján – árnyalni kell, hogy az utóbbi esetében a rendeleti jogalkotás olyan történeti ha-gyomány, amely közjogilag csupán a korlátozott parlamentarizmus keretében érvénye-sülő miniszteri felelősség mellett, történeti kontextusban igazolható;
- annak részben ismert, részben új példákkal történő alátámasztása, hogy a minisztérium 1938-ig – a miniszterek más kormánytagoknak, ill. a kormányzónak adott jogértelmezé-sei révén – törekedett az alkotmányos kritériumokkal szembeni rendelet- és határozat-tervezetek tarthatatlanságát igazolni;
- az anarchista (terrorista) mozgalmak elleni fellépés körében annak levéltári iratok alap-ján történő bemutatása, hogy az osztrák-magyar „cselekvési terv” milyen fokozatokon ment keresztül a vonakodó állásponttól, az adminisztratív eszközökön keresztül a for-málódó jogalkotási fellépésig;
- számos történeti adalék a bíróságok I. világháborús, hadiállapoti igazgatása körében;
- a tanácsköztársaság után az igazságügyminisztériumban és a Curián folytatott fegyelmi eljárásokkal kapcsolatos ismeretek levéltári adatokon nyugvó gazdagítása;
- az utolsó magyar király jogállásával kapcsolatosan meglévő kutatási eredmények elmé-lyítése a gyámkormányzói és a nádori tisztségre vonatkozó törvényjavaslatok bizalmas miniszteri iratok alapján történő értékelése, összevetése és közjog-történeti kontextuali-zálása alapján;
- az I. világháborút lezáró békekötés időszakában végzett kormányzati működésről ren-delkezésre álló ismeretek elmélyítése az igazságügyminisztérium levéltári iratainak fel-dolgozása és történeti kontextualizálása alapján;
- az ország népszövetségi aspirációjának történeti optikájába helyezve adalékok feltárása a kisebbségi jogvédelem, különösen a nyelvhasználat tényleges érvényre juttatásával kapcsolatban felmerülő gyakorlati nehézségek és kormányzati erőfeszítések terén;
- a nemzetiségi kérdés második bécsi döntés nyomán történő mennyiségi és minőségi át-alakulásával összefüggésben megjelenő kormányzati feladatok ellátásáról rendelkezésre álló ismeretek elmélyítése, és ezzel a Kállay- és a Sztójay-kormány tevékenysége ösz-szevetésének megkönnyítése;
- értékes adalékok feltárása az 1919–1921 közötti közigazgatási eljárások revíziójával kapcsolatos kormányzati álláspont alakulása és a fegyelmi határozatok kegyelmezési jogkör alá vonásával kapcsolatos elméleti disputa érveinek változása körében;
- az államfői kegyelmi jog Matuska-ügyben történő gyakorlása (a kegyelmi határozat visszavonása, hatályon kívül helyezése) és nemzetközi jogi kontextusba helyezése terén rendelkezésre álló ismereteink elmélyítése;

- a kormányzó legfőbb hadúri joga (vezérlet, vezénylet stb.) gyakorlása miniszteri ellenjegyzéshez kötésének folyamata körében meglévő ismereteink elmélyítése a hadügyminiszter által az igazságügyminisztériumtól kért állásfoglalások bizalmas iratainak bemutatásával;
- az ügyvéd fegyelmi felelősségével kapcsolatosan a minisztériumi „kebelében” zajlott jogalkotási (ügyosztályközi véleményezési) folyamat bemutatása;
- levéltári kutatások alapján annak alátámasztása, hogy a II. világháborús, testi fenyegetést visszavezetni célzó katonai büntetőjog módosításának folyamata körében a minisztériumi szakapparátus 1941-ig törekedett az alkotmányos értékek védelmére.

V. ÖSSZEFOGLALÓ VÉLEMÉNY

A fentiek alapján Antal Tamás tanszékvezető egyetemi tanár doktori művének tudományos eredményeit az „MTA doktora” cím megszerzéséhez elegendőnek tartom, és *az értekezés nyilvános védésének kitűzését javaslom.*

Pécs, 2025. november 3.

Benke József sk.
az MTA doktora
egyetemi tanár